

νοῦμεν, πρέπει νὰ ὁμολογηθῆ, ὅτι ἡ συγγραφεὺς ἐπέτυχε νὰ πείσῃ τὸν ἀναγνώστην περὶ τῆς ὀρθότητος τῆς βασικῆς ταύτης ἀντιλήψεως.

Ἡ ὅλη μελέτη εἶναι γραμμμένη κατὰ συστηματικὸν καὶ πρόσφορον εἰς γενικὴν ἐποπτεῖαν τρόπον. Ὁ πλοῦτος τοῦ παραπεμπομένου πηγαίου καὶ βιβλιογραφικοῦ ὕλικου μαρτυρεῖ περὶ τοῦ εὐσυνειδήτου καὶ τοῦ κοπιώδους τῆς συντελεσθείσης ἐργασίας. Ἡ δ' ἑλληνικὴ ἐπιστήμη τῆς μελέτης τοῦ βυζαντινοῦ δικαίου καὶ τῆς ἱστορίας αὐτοῦ εἶναι εὐγνώμων πρὸς τὴν συγγραφέα διὰ τὴν λαμπρὰν μελέτην της, ἣτις ἔρχεται νὰ φωτίσῃ πρόβλημα δυσχερέστατον, τὸ πρόβλημα τῆς ἐκλογῆς, ἀναγορεύσεως καὶ στέψεως τοῦ βυζαντινοῦ αὐτοκράτορος, τοῦ ὁποίου ἡ καθόλου θέσις ἐν τῇ βυζαντινῇ πολιτείᾳ ἐμφανίζει ἀξιοσημειώτους ἱστορικὰς ἰδιορρυθμίας.

ΠΑΝ. Ι. ΖΕΠΟΣ

Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ Ὕμνοι, ἐκδιδόμενοι ἐκ πατριακῶν κωδίκων, μετὰ προλεγομένων ὑπὸ Ν. Β. Τωμαδάκη. Τόμος Β'. Ἐν Ἀθήναις. Τυπογρ. Μ. Μυριτίδη 1954. Σελ. τ'γ' + 391.

Ἐν τῷ παρόντι Β' ὀγκῶδει τόμῳ συνεχίζεται ἡ ὑπὸ τοῦ καθηγητοῦ τῆς Βυζαντινῆς Φιλολογίας ἐν τῷ Ἐθνικῷ Πανεπιστημίῳ κ. Ν. Τωμαδάκη ἐν στενωπᾷ συνεργασία μετὰ φιλοτίμων μαθητῶν του ἀναληφθεῖσα ἀγαστὴ προσπάθεια τῆς ἐκδόσεως ἀνεκδότων τε καὶ ἐκδεδομένων ὕμνων τοῦ εὐλόγως χαρακτηρισθέντος ὡς « Χριστιανοῦ Πινδάρου » Ρωμανοῦ τοῦ Μελωδοῦ, ἐπὶ τῇ βάσει ἰδίᾳ τῶν ἐν τῇ σεβασμίᾳ Μονῇ τοῦ ἁγίου Ἰωάννου τοῦ Θεολόγου τῆς Πάτμου σωζομένων καὶ ἐπὶ τόπου μελετηθέντων κωδ. ὑπ' ἀριθ. 212 καὶ 213. Βιβλιογραφήσας ἐξ ἐπόψεως θεολογικῆς τὸν Α' τόμον ἀπὸ τῆς στήλης ταύτης ἐν ἔτει 1952 (Τόμος ΚΒ' σ. 331 - 34), θεωρῶ ἑμαυτὸν ὑπόχρεον καὶ ἔναντι τοῦ παρόντος Β' τόμου, ἐν τῷ ὁποίῳ συνεργάζονται μετὰ τοῦ καθηγητοῦ τῶν δέκα νεαροὶ πτυχιούχοι φιλόλογοι, τὴν δὲ ὀφειλὴν μου ταύτην λυποῦμαι διότι, λόγῳ τῶν παρεμπесόντων βαρῶν καθηκόντων μου, ἔρχομαι μετὰ δύο ὅλα ἔτη νὰ ἀποτίσω.

Ὁ τόμος οὗτος, ὅστις προσφωνεῖται εὐγνωμόνως εἰς τὸν χορηγὸν τῆς ἐκδόσεως αὐτῆς γνωστὸν Βυζαντινολόγον Ἰ. Β. Παπαδόπουλον, ἀποτελεῖται ἐκ τῶν προλεγομένων καὶ δύο κυρίων μερῶν μετὰ τῶν σχετικῶν πινάκων. Ἐν τοῖς προλεγομένοις (σ. VII - XIX) ὁ κ. Τωμ. ὁμιλεῖ περὶ τοῦ ὄλου ἐγχειρήματος καὶ ἰδίᾳ περὶ τῶν πλεονεκτημάτων τῆς ἐργασίας τοῦ Β' τόμου ἐν συγκρίσει πρὸς τὴν τοῦ Α', περὶ τῆς κατανομῆς τοῦ ἔργου μεταξύ τῶν συνεργατῶν, περὶ τῆς μετὰ τὴν ἐκδοσιν τοῦ Α' τόμου προόδου τῶν περὶ

τὸν Ρωμανὸν μελετῶν καὶ δὴ ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὰς πηγὰς τοῦ Ρωμανοῦ, τὴν γλῶσσαν καὶ τὴν μετρικὴν αὐτοῦ καὶ τὴν σχέσιν πρὸς Ἐφραιμ τὸν Σύρον.

Τὸ Α' μέρος τοῦ ἔργου, ὅπερ φέρει τὴν ἐπιγραφὴν « Τὰ κοντακάρια τῆς Πάτιμου » (σελ. ε' - σς') εἶναι ἀφιερωμένον εἰς τοὺς περισπουδάστους πατριακοὺς κώδικας ὑπ' ἀριθ. 212 καὶ 213, οἵτινες ἀποτελοῦσιν ἐνότητα καὶ τῶν ὁποίων τὸ μεγαλύτερον καὶ σημαντικώτερον ὄλικόν παραμένει ἀνέκδοτον, ὥστε νὰ καθίσταται ἀναγκαία ἡ λεπτομερὴς περιγραφὴ καὶ ὄλοκληρωμένη ἐκτίμησις αὐτῶν. Καὶ ὁ μὲν κ. Μ. Ναουμίδης πραγματεύεται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 212 κώδ., ὃν ἀνάγει εἰς τὸ τέλος τοῦ ι' ἢ ἀρχὰς τοῦ ια' αἰῶνος καὶ δὴ ἀσχολεῖται περὶ τὰ προβλήματα καὶ τὸ περιεχόμενον αὐτοῦ, ἀποτελούμενον ἐκ κοντακίων εἰς ἁγίους ὄχι μόνον τοῦ Ρωμανοῦ, ἀλλὰ καὶ ἄλλων ποιητῶν, ὁ δὲ κ. Π. Νικολόπουλος πραγματεύεται περὶ τοῦ ὑπ' ἀριθ. 213 κώδ., ἀδελφοῦ τοῦ προηγουμένου καὶ περιέχοντος κοντάκια τοῦ Τριφιδίου καὶ τοῦ Πεντηκοσταρίου, ἐξ ὧν τὰ πλεῖστα ἀποδίδονται εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἡ περιγραφὴ ἀμφοτέρων τῶν κωδίκων γίνεται κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον καὶ μεθ' ἱκανῆς ἐπιμελείας, χωρὶς νὰ παραλείπεται ἡ ἀναγραφὴ τῶν ὑπαρχουσῶν ἐκδόσεων. Ἐπιτάσσεται πίναξ τῶν ἐν τοῖς Κοντακαρίοις ἀπαντωμένων ἁγίων.

Τὸ δὲ Β' μέρος περιέχει δέκα τέσσαρας ὕμνους (ΙΕ' - ΚΗ'), ὧν οἱ πλεῖστοι ἀποδίδονται εἰς τὸν Ρωμανόν. Τοὺς ὕμνους ιε' καὶ ις', ἀναφερομένους εἰς τὸν μεγαλομάρτυρα *Δημήτριον*, ἐπεξεργάζεται ὁ κ. Τωμαδάκης προτάσων ἑκατέρου τούτων σχετικὴν εἰσαγωγὴν μετὰ φιλολογικῶν ἀναλύσεων καὶ ἱστορικῶν καὶ κριτικῶν παρατηρήσεων. Ὁ μὲν Α' ὕμνος περιεχόμενος εἰς τὸν μνημονευθέντα ἀνωτέρω ὑπ' ἀριθ. 212 κώδ. τῆς Πάτιμου καὶ ἀποδιδόμενος εἰς τὸν Ρωμανόν ἐκδίδεται διὰ πρῶτην φορὰν ὄλοκληρος καὶ ἐν ἐπιμέτρῳ καὶ ἕτερος ὕμνος (αἶνος) « Στεφάνου » τινὸς εἰς τὸν αὐτὸν ἅγιον, ὁ δὲ Β' (χαρακτηριστικὸς ὕμνος) ὡς « μεθεόρτιον ποίημα εἰς ἅγ. Δημήτριον » καὶ παραδιδόμενος ἀνωνύμως ἀποδίδεται ὑπὸ τοῦ κ. Τωμ. εἰς τὸν Ρωμανόν. Ὑπὸ τοῦ κ. Τωμ. ἐκδίδονται ἀκολούθως μετὰ σχετικῶν εἰσαγωγῶν καὶ ἀναλόγου φιλολογικοῦ καὶ κριτικοῦ ὀπλισμοῦ δύο ὕμνοι εἰς τὸν ἅγιον *Νικόλαον* ἀποδιδόμενοι, συμφώνως τῇ σχετικῇ ἀκροστιχίδι, ὑπὸ τῆς πατριακῆς παραδόσεως καὶ τοῦ ἐκδότου εἰς τὸν Ρωμανόν. Ἐπακολουθεῖ ὕμνος τῆς ἐβδομάδος τῶν Νηστειῶν εἰς τὸν *Νῶε*, ἐκδιδόμενος κατὰ τὴν αὐτὴν μέθοδον ὑπὸ τῆς δεσποινίδος Σοφ. Παπαδημητρίου μετὰ πρόταξιν τοῦ βιβλικοῦ κειμένου περὶ τοῦ Κατακλυσμοῦ (Γενεσ. ζ' θ'). Ἐπεται ὡδὴ τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τοὺς ἁγίους ὁμολογητὰς *Γουρίαν*, *Σαμωνᾶν* καὶ *Ἀβιβον*, ἧτις ἐκδίδεται ὑπὸ τοῦ κ. Π. Περσιάνη, προτασσομένου τοῦ κωνσταντινουπολιτικοῦ συναξαρίου τῶν ἐν λόγῳ ἁγίων. Ἀκολουθοῦσιν οἱ ὑπὸ τοῦ κ. Ν. Λιβαδάρα ἐκδιδόμενοι ὕμνοι Ρωμανοῦ « εἰς τὸ πάθος τοῦ Κυρίου καὶ τὸν θρῆνον τῆς Θεοτόκου » καὶ « εἰς τὸ Πάθος » μετὰ πρόταξιν τῶν σχετικῶν

εὐαγγελικῶν εἰσαγωγικῶν περικοπῶν καὶ ἕτερος ἀνέκδοτος ὕμνος εἰς Νεοφωτίστους ἐκδιδόμενος ὑπὸ τοῦ αὐτοῦ ἐκδότου. Ἔρχεται ἔπειτα δραματικὸς ὕμνος τοῦ Ρωμανοῦ εἰς τὸν ἱερόν Νιπιτῆρα ἐκδιδόμενος ὑπὸ του κ. Β. Μανδηλαρά μετὰ πρόταξιν τοῦ σχετικοῦ εὐαγγελικοῦ κειμένου. Ἐπακολουθεῖ ἡ ἐπίσης ἀνέκδοτος *δέησις Ρωμανοῦ εἰς τὸν ἄσωτον νιδόν* ἐκδιδομένη μετὰ πρόταξιν τῆς σχετικῆς περικοπῆς τοῦ Λουκά καὶ νόθου λόγου τοῦ Χρυσοστόμου ὑπὸ τοῦ κ. Εὐαγγ. Πετρούνια. Εἶτα ὑπὸ μὲν τῆς δεσπ. Ἀγνῆς Βασιλοπούλου ἐκδίδεται μετὰ πρόταξιν τῆς σχετικῆς εὐαγγελικῆς περικοπῆς ὁ εἰς τὸν Ρωμανὸν ἀποδιδόμενος *αἶνος εἰς τὴν Σαμαρείτιδα*, ὑπὸ δὲ τῆς δεσπ. Λυδ. Ἀθανασοπούλου ἔπος τοῦ Ρωμανοῦ *εἰς τὴν Ὑπαπαντὴν τοῦ Κυρίου*. Ἐπακολουθεῖ τέλος τὸ εἰς τὰς *δέκα Παρθένους* ποίημα τοῦ Ρωμανοῦ, ὅπερ ἐκδίδει ἡ δεσπ. Ἡβὴ Ἀντωνοπούλου μετὰ πρόταξιν τῆς σχετικῆς περικοπῆς τοῦ Ματθαίου. Εἰς ἑκάτερον τῶν μερῶν ἐπισυνάπτονται πίνακες ἐκ τῶν ὁποίων οἱ σπουδαιότεροι εἶναι οἱ ἐκπονηθέντες ὑπὸ τοῦ κ. Ε. Πετρούνια (κυρίων ὀνομάτων καὶ γλωσσικοί).

Καὶ ὁ παρὼν τόμος εἶναι προῖον ὁμαδικῆς συνεργασίας καὶ πολλῶν καὶ ποικίλων σχετικῶν πρὸς τὸ περιεχόμενον μελετῶν τοῦ τε καθηγητοῦ καὶ τῶν ὑπὸ τὴν ἐνδελεχῆ αὐτοῦ καθοδήγησιν διατελούντων νεαρῶν συνεργατῶν, εἰς οὓς ὁ κ. Τωμ. ὄχι μόνον μετέδωκε τὸν ἔρωτα πρὸς τὸ ποιητικὸν ἔργον τοῦ μεγάλου Ἑλληνοσ μελωδοῦ, ἀλλὰ καὶ παρέμεινε καὶ παραμένει ὁ ἐμπνευστὴς καὶ συντονιστὴς τοῦ ἀναληφθέντος πραγματικοῦ ἄθλου. Συγκρινόμενος πρὸς τὸν Α' τόμον ὁ παρὼν Β' ἐμφανίζεται ἐν πολλοῖς ἀρτιότερος τοῦ Α', τοῦ ὁποίου τὰς ἀτελείας ἀναγνωρίζει ἐν τοῖς προλεγομένοις τοῦ Β' καὶ ὁ κ. Τωμ. Πρὸς τοῖς ἄλλοις, ὁ παρὼν τόμος παρουσιάζει καὶ τοῦτο τὸ προσὸν ἔναντι τοῦ Α', ὅτι ἐν αὐτῷ ἀντιβάλλονται οἱ πατριτικοὶ κώδικες πρὸς ἄλλους, οἵοι εἶναι οἱ σιναϊτικοί, ἀγιορειτικοί, καὶ ὁ ὑπ' ἀριθ. 157 κῶδιξ τῆς πανεπιστημιακῆς Βιβλιοθήκης τῆς Μεσσήνης κ.ἄ., καὶ μελετῶνται καὶ ἐπὶ τῇ βάσει φωτογραφιῶν καὶ μικροταινιῶν. Ἡ παροῦσα ἔκδοσις θὰ ἦτο δυνατὸν νὰ θεωρηθῆ ὡς δοκιμαστικὴ κριτικὴ ἔκδοσις καὶ θὰ χρησιμεύσῃ, ὡς παρατηρεῖ καὶ ὁ κ. Τωμαδάκης, ὡς «θεμέλιον πάσης ὀριστικωτέρας εἰς τὸ μέλλον». Πάντως δὲν πρόκειται περὶ «φροντιστηριακῆς ἀσκήσεως», καθ' ὅσον ἡ ἔκδοσις αὕτη γίνεται ὑπὸ τε τὴν ἐμπνευσιν καὶ τὴν ἄγρυπνον παρακολούθησιν καὶ καθοδήγησιν τοῦ καθηγητοῦ, ἀλλὰ καὶ ὑπὸ τὴν εὐθύνην αὐτοῦ, τοῦ ὁποίου καὶ μόνον τὸ ὄνομα προβάλλεται ἐν τῇ προμετωπίδι τοῦ ἔργου. Ἐὰν θὰ ἦτο «φροντιστηριακὴ ἀσκήσις», θὰ ἔπρεπε νὰ συνομολογήσῃ τις, ὅτι τοιαῦται φροντιστηριακαὶ ἀσκήσεις οὐχὶ μόνον ἐν Ἑλλάδι τυγχάνουσι σχεδὸν ἄγνωστοι, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ ἀλλοδαπῇ πᾶν ἄλλο εἶναι ἢ συνήθεις. Καὶ ἵνα ἡ κρίσις ἡμῶν ἀποβῆ θετικωτέρα, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν, ὅτι ἡ παροῦσα ἔκδοσις, παρὰ πᾶσαν ἀτέλειαν αὐτῆς καὶ ἐὰν ἔτι παρίδῃ τις τὸ ἄλλο

πολύτιμον ὕλικόν, ὅπερ συνεκέντρωσεν ἡ ἀγαστὴ ἐπιμέλεια τῶν συνεργατῶν τοῦ κ. Τωμ., καὶ μόνον ὡς στηριζομένη ἰδίᾳ ἐπὶ τῆς ἀξιολογωτάτης πατριακῆς οὕτως εἰπεῖν παραδόσεως καὶ ὡς λαμβάνουσα πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὴν μουσικὴν τῶν ὕμνων, στοιχεῖον, καθ' ὅσον γνωρίζομεν, ἀγνωστον εἰς τοὺς ξένους ἐκδότας τῶν ῥωμανικῶν ποιημάτων, ἀποτελεῖ πολύτιμον ὕλικόν καὶ διατὶ ὄχι καὶ θεμέλιον πάσης ὀριστικωτέρας « ἐκδόσεως » τῶν ἔργων τοῦ Ρωμανοῦ, ἐκδόσεως ἣτις θὰ ἠδύνατο νὰ συντελεσθῇ διὰ τῆς εὐκαταίας συνεργασίας τοῦ κ. Τωμ. μετὰ τοῦ ἐν τῇ Θεολογικῇ Σχολῇ τοῦ Ἐθνικοῦ Πανεπιστημίου καθηγητοῦ τῆς Ὑμνολογίας καὶ Ἀγιολογίας. Ἐπιμένομεν εἰς τὴν συνεργασίαν καὶ τοῦ εἰδικωτέρου παρ' ἡμῖν Θεολόγου, ἄνευ τῆς ὁποίας συνεργασίας, δὲν εἶναι δυνατόν νὰ συντελεσθῇ ἀρτία κριτικὴ ἔκδοσις ἀρχαίων καὶ βυζαντινῶν ἐκκλησιαστικῶν κειμένων. Ἐν τῷ μεταξὺ ἃς συνεκίσθη ἡ ἔρευνα συντονωτέρα, πρὸς τοῖς ἄλλοις, καὶ πρὸς τὴν κατεύθυνσιν τῆς γνησιότητος τῶν παραδιδόμενων ὑπὸ τὸ ὄνομα τοῦ Ρωμανοῦ ὕμνων καὶ ἃς ἐπεκταθῇ ἡ ἀντιβολὴ καὶ πρὸς ἄλλους μάρτυρας τῆς χειρογράφου παραδόσεως. Κατακλείομεν δὲ τὸ παρὸν σημεῖωμα μετὰ τῆς παρατηρήσεως, ὅτι ὁ παρὼν τόμος πολλῶ μᾶλλον τοῦ Α' περιποιεῖ τιμὴν εἰς τὴν ἑλληνικὴν ἐπιστήμην καὶ δὴ καὶ εἰς τὸ Ἐθνικὸν ἡμῶν Πανεπιστήμιον.

Π. Ι. ΜΠΡΑΤΣΙΩΤΗΣ

Ἀρχιμ. Αἰμιλιανοῦ Τσακοπούλου, ἀρχιεπιφύλακος τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου : Περιγραφικὸς Κατάλογος τῶν Χειρογράφων τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Οἰκουμενικοῦ Πατριαρχείου. Β' Ἀγ. Τριάδος Χάλκης. Σταμπούλ, ἐκ τοῦ Πατριαρχικοῦ τυπογραφείου, (1956, ἀνατύπωσις ἐκ τοῦ περ. Ὁρθοδοξία) 8^ο, σσ. 169 (+ 7).

Παλαιότερον ὁ συγγραφεὺς ἀνετύπωσεν ἐκ τῆς « Ὁρθοδοξίας » εἰς τόμον τὸν Κατάλογον τοῦ « Τμήματος Χειρογράφων τῆς Παναγίας Καμαριωτίσσης » τοῦ Οἰκουμ. Πατριαρχείου. Τῆς αὐτῆς σειρᾶς συνέχεια εἶναι ὁ προκείμενος τόμος. Διὰ τῆς φιλοτίμου προσπαθείας ταύτης θὰ πληροφορηθῶμεν τί χειρόγραφα συνεκεντρώθησαν εἰς τὴν Πατριαρχικὴν Βιβλιοθήκην Κων/λεως.

Ἡ Μονὴ τῆς Ἀγ. Τριάδος ἢ τοῦ Ἐσόπτρου τῆς Χάλκης περιελάμβανεν ἄλλοτε περὶ τὰ 300 χει/φα, ἐξ ὧν ὁ κατάλογος πρὸ τῆς εἰς τὸ Φανάρι πρὸ εἰκοσαετίας μεταφορᾶς τῆς ἀνέγραφεν 147. Τούτων ἐσώθησαν καὶ περιγράφονται 138 ἐν ὄλῳ, ἐκ τῶν ὁποίων ἐν σλαβονικόν, τὰ λοιπὰ ἑλληνικά, λειτουργικά, ἀγιολογικά, εὐαγγελιστάρια, πατερικά καὶ ἀνάμεικτα χει/φα.

23 - 1 - 1957